

סימן לו

היתר מאכלות אסורות בשעת מלחמה

י"ה בתמוז תשע"ו

שאלה:

שכל הרוצה לשחוט לא ישחוט אלא שלמים, שנאמר איש איש מבית ישראל וכו' ואל פתח אהל מועד וכו' למען אשר יביאו וגו' וזבחו זבחי שלמים לה' אותם. אבל הרוצה לנחור ולאכול במדבר היה נוחר ואוכל". וכ"כ הכס"מ (שם) שפסק הרמב"ם כר"ע.

ובהמשך הגמ' (שם דף י"ז ע"א) 'בעי רבי ירמיה: אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו?' וביאר רש"י (שם ד"ה שהכניסו ישראל) שהשאלה היא אליבא דר"ע, שסבר שבשר נחירה נאסר רק בארץ – מה דינו בשר שנחרו אותו בחו"ל והכניסו אותו לארץ, האם חל עליו איסור לאחר שנשחט? ואע"פ שלשאלה זו אין נפק"מ למעשה (כי זה דבר שהיה בעבר) אעפ"כ כותב רש"י (שם) 'ודרוש וקבל שכר הוא, שצריכין אנו לעמוד על האמת ואע"פ שכבר עבר'.

על שאלת רבי ירמיה דנה הגמרא: הגמ' שואלת על איזה זמן מדובר? 'אילימא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו דכתיב 'זבתים מלאים כל טוב' ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב: קותלי דחזירי (צוואר החזיר), בשר נחירא מבעיא?' כלומר, בשבע השנים הראשונות לכניסתם לארץ, כשהיו עסוקים בכיבוש הארץ, הותר להם לאכול אפילו קוטלי חזיר, וק"ו בשר נחירה שנשחט בחו"ל, וא"כ מהי שאלת הגמ' ומתרתת הגמרא ב' תרוצים:

א. 'אלא לאחר מכאן' (שם). וביאר רש"י (שם ד"ה אלא לאחר מכאן) דהיינו בשבע

במלחמת לבנון השנייה השתלטו חיילנו על מספר בתים שולטים בכפר בינת-ג'בל. אספקת מזון אחרה לבוא ומנות הקרב שהיו להם נגמרו, אך בבתי שבהם שהו היה מזון ביתי, מזון כגון אורז, בשר ועוד. כמו כן, כדי להקל על מצוקת הרעב של החיילים השתלטו חיילנו על כמה מרכזי מזון באזור.

חייל מילואים שהיה שם וחזר שאל האם היה מותר להם לאכול מאכלות אסורות ולבשל אותם בכלים של נכרים, או שהיו צריכים להגעיל הכלים ולאכול רק מאכלים כשרים כאורז וכדו'.

תשובה:

א. היתר 'קוטלי חזיר' בשעת מלחמה

הגמ' בחולין דף ט"ז ע"ב דנה האם נאסר לישראל בשר שחיטה במדבר טרם כניסתם לארץ. לדעת ר' ישמעאל לא הותר לישראל במדבר אלא בשר שנשחט לשם שלמים, שהביאוהו אל פתח אהל מועד, אך שחיטת חולין בלא קרבן נאסרה עליהם, והותרה רק מהכניסה לא"י. ולדעת ר"ע, במדבר הותר לישראל בשר נחירה (בשר בהמה שלא נשחטה) ומשנכנסו לארץ נאסר עליהם בשר נחירה ומאז חויבו במצוות השחיטה על כל פרטיה. הרמב"ם בהלכות שחיטה (פ"ד הי"ז) הכריע כר"ע 'כשהיו ישראל במדבר לא נצטוו בשחיטת החולין אלא היו נוחרין או שוחטין ואוכלין כשאר הגויים, ונצטוו במדבר

כל שלל האויבים בארץ כולל איסורי אכילה. וכן חזר הרמב"ן על דבריו בספר דברים (פרק ו' פסוק י"ב-י"ג ד"ה והיה כי יביאך): "ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימצא בבתים המלאים מותר, אפילו היו שם דברים הנאסרים בתורה כגון קדלי דחזירי, או כרמים נטועים כלאיים, או ערלה... והנה הותרו להן כל האיסורין זולתי איסור ע"ז... ושאר כל הנמצא בארץ מותר. והיה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם (ומשמע שאף לאחר שבע שכבשו, שהרי הותר להם שלל כנענים שלא להפסיד מהם כל טוב) ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמ' בפרק ראשון ממסכת חולין". וזה כפי שפרש"י (שם) "דלא שרי להו רחמנא טומאה אלא בשעת שלל דכתיב ואכלת את שלל אויבך". א"כ לפי הרמב"ן זהו היתר מיוחד במלחמת כיבוש א"י, ויש הגבילו היתר זה רק בשעת הלחימה (כיבוש) ולאחר מכן נאסר.

ונתספק המנ"ח (מצווה תקכ"ח), האם דין זה ינהג ג"כ לעתיד לבוא בכיבוש הארץ לאחר הגלות, "דאפשר דדין זה הוא בכיבוש חדש, כמו שהיה אז בימי יהושע, אבל בארצנו שישבו בה ישראל ובאו גויים ולקחו מידם וחזרו ישראל ולקחו מהם אפשר אינם בדין זה". והביא נ"מ בעניין, דקדושה שנייה שלא בטלה (כמבואר ברמב"ם תרומות פ"א ה"ה) א"כ לא ינהג דין זה, אך במקומות של קדושה ראשונה שבטלה, א"כ כשנכבוש ינהוג דין זה, וכן בכיבוש חדש כגון קיני קניזי וקדמוני ינהג דין זה. ונשאר בצ"ע.

ג. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (פרק ח' הלכה א') כתב: "חלוצי הצבא כשיכנסו

השנים שלאחר מכן, שהן שנות חלוקת הארץ, "דלא שרא להו רחמנא טומאה אלא בשעת שלל כדכתיב (דברים כ') ואכלת את שלל אויבך וגו'".

ב. "ואיבעית אימא לעולם בשבע שכבשו, כי אשתרי להן שלל של עובדי כוכבים, דידהו לא אישתרי". וביאר רש"י (שם ד"ה שלל של עובדי כוכבים) שהתורה התירה בשבע שנות המלחמה רק מאכלות אסורות שבאו משלל המלחמה, "כדכתיב (שם ו') אשר לא מלאת וכתיב נמי את שלל אויבך, אך מה ששייך לישראל ונאסר (בכניסה לארץ) לא הותר להם, והגמ' נשארה בתיקו.

וב'עין משפט נר מצווה' לא הביא כלל הלכה בעניין זה, למרות שהרמב"ם פסק להלכה בהלכות מלכים (פ"ח הלכה א') דין קותלי חזיר, וצ"ע מדוע השמיט דבר זה מההלכה.

ב. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן על התורה (במדבר פרק ל"א פסוק כ"ג ד"ה אך במי נדה יתחטא) שואל מדוע דין הכשרת כלי עכו"ם נזכר בתורה רק לאחר מלחמת מדיין ולא נזכר עוד קודם לכן לאחר מלחמת סיחון ועוג, שגם אז לקחו שלל? ומתיר הרמב"ן: "והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם ואפילו האיסורים, דכתיב 'ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת' (דברים ו' י"א), ואמרו רבותינו קדלי דחזירי אישתרי להו, אבל מדיין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם, רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם, ולכן נהג האיסור בכליהם" עי"ש. מבואר בדבריו, שהיתר קותלי חזיר היה רק במלחמת כיבוש של א"י, וזהו דין מיוחד שהתורה התירה את

פיקו"נ, ניתן להביא מדברי הגמרא, שהובאה לעיל, שבה נאמר שבשבע שנות חלוקה לא היה מקום להסתפק על בשר נחירה שנכנס, שהרי הותר להם אפילו קותלי דחזירי, וק"ו בשר נחירה שהוכנס לארץ. והרי לדברי הרמב"ם עדיין השאלה בעינה, שהרי מאכלות אסורות הותרו רק כשיש רעב, וא"כ עדיין יש לשאול מה הדין באברי נחירה שנכנסו לארץ בשעה שאין רעב, ואז אין ק"ו להתיר בשר נחירה שנכנס, ושמה כיוון שהותרו במדבר שוב לא ייאסרו אף לאחר שיכנסו לארץ?

ג. ועוד קשה, אם אין לו מה לאכול א"כ הוי פיקו"נ, ובמצב כזה לכו"ע הותרו איסורי אכילה, א"כ מדוע נכתבה הלכה זו בהלכות מלחמה דווקא?

אך אין זו קושייה, שהרי הכס"מ (שם ד"ה אם ירעב) כתב בכוונת הרמב"ם "ואין כוונתו במי שהוא מסוכן מחמת רעבון, דהא פשיטא ואפי" אינו מחלוצי צבא נמי, אלא כשתאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא וכמו שכתבתי". עיי"ש. ודבריו מדויקים ברמב"ם שכתב "אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים" כלומר שאינו צריך לחפש אחר מאכלות המותרים, אך עדיין אינו עומד בפיקו"נ ממש. ולקמן נבאר את דברי הרמב"ם באר היטב.

ובערוה"ש העתיד (הלכות מלכים סי' ע"ז ס"ג) הקשה עוד על הרמב"ם, דהא אמרינן בחולין כי אישתרו להו של גויים אבל לא דיידהו, וא"כ כיצד כתב הרמב"ם שהותר נבלות סתם, שמשמע גם דברים השייכים לישראל, והיה לו לבאר דדוקא שלהם ולא של ישראל.

ועוד מקשה ערוה"ש, "דבשלמא באכילה יש לומר שתואב לאכול, אבל בשתיית יין

בגבול הגויים ויכבשו אותם וישבו מהן מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים. וכן שותה יין נסך. מפי השמועה למדו "ובתים מלאים כל טוב" – ערפי חזירים וכיוצא בהן".

מבואר מדבריו שסובר, שזהו הלכות מלחמה הנוהגות בכל מקום בהם הצבא נכנס לגבול הגויים, אף בחו"ל, והותר לא רק שלל הגויים, אלא גם מאכלות אסורות השייכים לישראל. ולא רק קותלי חזירי אלא ה"ה לכל איסורי מאכל. כמו"כ התיר זאת הרמב"ם רק כשרעב ולא מצא מה לאכול אלא דברים אלו. ולא חילק בין מלחמת מצווה למלחמת רשות.

הרמב"ן הקשה על הרמב"ם ג' קושיות:

א. "אין זה נכון, שלא בשביל פיקו"נ או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה", (שם דברים ו' י"ב) כלומר, לדעת הרמב"ן זהו היתר מיוחד בשעת מלחמה מדין שלל האויב ולא מדין פיקו"נ או רעבון, "אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם" (שם). לפי הרמב"ם זהו דין דווקא בחלוצי צבא בכל מקום שנלחמים אף בחו"ל. אך הרמב"ן חולק וסובר "ולא בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו, כמו שמפורש בעניין" (שם).

ב. הרמב"ם התיר כל מאכלות אסורות אפי' יין נסך. והרמב"ן חולק "שהרי יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי ע"ז היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא" (שם).

ראיה לשיטת הרמב"ן, שההיתר אינו מדין

(דברים ו' י"ג-יא) שמשמע שזה בשעת כיבוש הארץ, והלא פקו"נ דוחה מאכלות אסורות בכל מקום? על כך עונה הנצי"ב (העמק דבר, דברים פ"י פסוק י') שטעם ההיתר ללישנא זו הוא 'מטעם מלחמה שהוא עת סכנה', ואע"פ שאינו פקו"נ מידי, מ"מ 'כל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכנת נפשות'. דהיינו, אף שאפשר להביא אספקה של מזון ע"י חיילי ישראל שיצאו לשטח ישראל ויביאו משם וכדו', מ"מ כשהצבא נמצא בשטח אויב, כל תזונה של חיילים יכולה לגרום לסיכון חיי אדם וא"כ הוי פקו"נ עתידי, ולכן התורה אמרה, אל תהרהר כיצד להביא מזון כשר וכדו' אלא אכול מכל המצוי לך בעת הזו בלא הסתכנות מיותרת.

ואם זה מדין מלחמה ומדין פקו"נ 'מטעם מלחמה שהוא עת סכנה' (הנצי"ב שם), א"כ אין הבדל בין מלחמת מצווה לבין מלחמת רשות, וכמו"כ אין הבדל בין מלחמה בא"י למלחמה בחו"ל, ולכן התיר הרמב"ם לאנשי צבא בכל מקום, ובתנאי שאין להם מה לאכול, דאם יש להם מזון כשר ואינם רעבים 'לית ליה למישבק היתרא ולמיכל איסורא' (כס"מ שם), ולכן סובר הרמב"ם שהיתר זה קיים 'דווקא היכא דלא שכיח ליה היתרא באותה שעה' (כס"מ שם).

לעומת זאת, לישנא בתרא ס"ל דזהו מדין שלל אויבים. 'ואיבעית אימא לעולם בשבע שכבשו כי אשתרי להו שלל של עובדי כוכבים, דידהו לא אישתרו' (גמ' שם). ואם ההיתר הוא רק שלל אויבים ולא מאכלות אסורות של ישראל, א"כ פשיטא שאין זה מדין פקו"נ של שעת מלחמה, אלא זהו גזה"כ שהתורה התירה את שלל האויבים אפי' באכילה בכניסתנו לארץ. ואז ברור ג"כ מדוע דין זה נוהג רק בא"י ולא בחו"ל.

אטו יש הכרח בזה, בתמיה, ישתה מים שמצוי בכל מקום? וע"כ הסיק ערוה"ש (שם) 'סוף דבר דבריו תמוהים מאד... ולכן חלילה לבנות לדינא אף שמץ מנהו ודי למבין ואין להאריך'. ודבריו קשים ומבהילים, אלא שמאידך גיסא כיוון שגדולי עולם הסכימו עם הרמב"ם, ובהם המאירי הכס"מ הרדב"ז החת"ס והנצי"ב אין לנו אלא להעמיק חקר בדברי הרמב"ם ולנסות ליישבו. (ביחוד שבענייני מלחמות אין לנו פוסק אלא הרמב"ם, שהרי השו"ע לא כתב הלכות שלא נהגו בזמנו).

ד. שורש המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן

המתבונן היטב בגמ' יוכח שמובאות בה ב' דעות בהבנת ההיתר של מאכלות אסורות ב'שתי לישנות' שונות.

לפי לישנא קמא הגמ' שאלה מה הדין של אברי נחירה שנכנסו לארץ, ותמהה הגמ' אם מדובר בשבע שנים הראשונות של כיבוש הארץ 'השתא דבר טמא אישתרי להו... בשר נחירה מבעיא?' (שם). ואם זהו מדין שלל, א"כ מדוע להתיר בשר נחירה שנכנס? שמא התורה נתנה לנו רק את שלל האויבים ואפי' התירה אותם באכילה, אך מאכלים אסורים שלנו לא הותרו, וא"כ מניין הכ"ש להתיר את בשר הנחירה שנכנס לא"י? אלא על כרחך, לישנא קמא סבירא לה שההיתר הוא מדין מלחמה ולכן יותר בין מאכל של ישראל ובין מאכל של הגויים, וכמו שהגמ' התירה קותלי דחזירי משום מלחמה, ה"ה למאכלות אסורות הנמצאים ביד הישראל.

ואם תקשה, מ"מ, אם מדובר בפקו"נ, א"כ אף שלא בשעת מלחמה יותר וא"כ מהו הלימוד המיוחד מהפסוקים 'והיה כי יביאך אל הארץ... לתת לך... ובתים מלאים כל טוב'

זאת בתירוץ קמא היה פשיטא להש"ס דשלל דידהו ג"כ אישתרי, ולא הסתפק בדבר. לכך סובר הרמב"ם ד"לא שבקינן ודאי דסתם גמ' מפני ספיקא דאי בעית אימא, על כן פוסק כתירוץ הראשון" (מנ"ח שם).

ה. קושיות על שיטת הרמב"ם, ויישובן

אף אם ניישב, שהרמב"ם ס"ל כלישנא קמא, דקתלי חזיר הותר רק מדוחק כשלא היה להם משהו אחר לאכול, עדיין לא ברורה דחיית הגמ'. שהרי הגמ' (שם) שאלה מה הדין לר"ע באברי נחירה שהותרו במדבר ונכנסו לא"י. ושאלה הגמ' באיזה שנים מדובר, אם בשבע שנים הראשונות שכבשו "השתא דבר טמא אישתרי להו... בשר נחירה מבעיא?" וקשה, הרי אם מדובר בהיתר פקו"נ של שעת מלחמה, א"כ הקושייה עדיין בעינה עומדת, שהרי ניתן להעמיד את הספק של רבי ירמיה במקרה שיש לחיילים בשר היתר לאכול, שאז נאסר קותלי חזיר, ומ"מ שמא איברי נחירה שהיו מותרים כבר בחו"ל יהיו מותרים גם בא"י?

וכמו כן, אף אם הותר לחיילים בפקו"נ כל דבר, עדיין השאלה קיימת לגבי נשים וקטנים, שלא נלחמו, האם יותר להם לאכול אברי נחירה שנכנסו לא"י ואולי ייאסר בכל זאת, וא"כ כיצד פשטה הגמ' דבר שאינו פשוט כלל ועיקר? וכן הקשו הטורי אבן (ר"ה דף י"ג ע"א ד"ה וראיתי) והגרעק"א (דו"ח מערכה ט' ד"ה מזה, מובא ברמב"ם פרנקל על אתר) והפרשת דרכים (דרך הקודש ריש דרוש שמיני) וכן הקשה המנ"ח (שם) וכתב: "והוא קושיא גדולה על הרמב"ם", ואמנם

והרמב"ן סבר כלישנא בתרא, ולכן הקשה על הרמב"ם כיצד מתיר זאת בכל מקום של חלוצי צבא, אך ללישנא קמא לא קשה, דאם זה משום פקו"נ, א"כ אפי' דישראל שרי.

וגם על קושיית הרמב"ן, כיצד התיר הרמב"ם יין נסך, תירץ הנצי"ב בספרו העמק שאלה (סי' קס"ב), שאין כוונת הרמב"ם שניסך ממש לע"ז, שהוא תקרובת ואסור בהנאה, אלא מדובר ביין ששכשכו לע"ז, ומתורה אסור באכילה לחודא, ובשעת מלחמה שרי, והוא נכלל במקרא ובורות חצובים וגו' עיי"ש.

ואף קושיית ערוה"ש שהקשה, שבגמ' משמע שהותר רק של עכו"ם ולא דידהו וכיצד הרמב"ם מתיר אף דידהו, ולדברינו לא קשיא, דזה נכון רק ללישנא בתרא, והרמב"ם פסק כלישנא קמא, וללישנא קמא אין חילוק בדבר. (וקושיית ערוה"ש לשם מה להתיר יי"נ נתרץ לקמן).

מענה מוכח דהרמב"ם והרמב"ן מחלוקתם תלויה, כאילו לישנא נפסק להלכה. הרמב"ם פסק כלישנא קמא והרמב"ן כלישנא בתרא.

אלא דבשלמא לרמב"ן שפסק כהלישנא בתרא שפיר, שזהו בד"כ כללי הפסיקה, וכפי שמביא המנ"ח (שם) כללי הש"ס בשם ספר 'תורת חסד' כלל ט"ז. אך לרמב"ם קשה מדוע החליט לפסוק להלכה כלישנא קמא נגד כללי הפסיקה?

ותירץ המנ"ח (שם) עפ"י התוס' (שם ד"ה כי אישתרי), שהלישנא בתרא גרסה זאת בספקנות "דילמא שלל של נכרים אישתרי ולא שלל דידהו" וא"כ התירוץ בתרא מסופק בזה (מה שהרמב"ן כתב בהחלטיות), לעומת

אלא שאז קשה, מדוע הזכיר הרמב"ם את דין "מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב – ערפי חזירים וכיוצא בהן" שזוהי ברייתא במסכת חולין, והרי הדין שהזכיר הרמב"ם לא נלמד מהגמ' בחולין הנ"ל אלא מדין פקו"נ של מלחמה כהגמ' בשבת (דף י"ט ע"א) העוסקת בצרין על עיירות בשבת וכו'. ולכאורה מקור הרמב"ם מטעה?

על כך מיישב הרדב"ז (שם) "ומייתי ראייה מדהתירה התורה בשעה עממים כל מאכל אסור, ואפילו בלא צורך, במלחמת שאר הגויים נחתנין להו תרי דרגי: [א] שלא יותר להם אלא ע"י צורך שאין להם מה לאכול. [ב] ובגבול הגויים". עכ"ל. מבואר מדבריו שאכן מקור דברי הרמב"ם אינו מהגמ' מחולין, אלא משם מביא ראייה עקיפה, דאם מציינו במלחמת ז' עממין בכניסה לארץ היתר גורף של שלל האוייבים, א"כ ניתן ללמוד משם שבמלחמה בשטח אויב כשאין להם מה לאכול, (ואם ילכו לבקש מאכל היתר יסתכנו), יותר להם ג"כ לאכול מאכלות אסורות מדין פקו"נ עקיף ולא מדין שלל אויבים.

ועפ"י דברי הרדב"ז, מובן ג"כ מדוע בעין משפט נר מצווה לא ציין את דברי הרמב"ם בגמ' בחולין דף י"ז ע"א – שהרי היתר הרמב"ם לא נלמד משם, כי שם זה היתר מיוחד של שלל האוייבים בכניסה לארץ, והרמב"ם כתב היתר של שעת מלחמה שהוא עת סכנה ולכן אין לחזור אחר אוכל כשר אלא יש לאכול את מה שנמצא. וכן כתב הרדב"ז בשו"ת (סי' ב' אלפים ר"ה) "דלעולם שלל הכנעניים מותר היה אפילו בלא רעב כמו שאר השלל" והרמב"ם הסיק דבכל מלחמה אפי' שאינה בא"י, כשאין מה לאכול יותר אפי' מאכלות אסורות, דאם

לפי מה שביארנו לעיל, קושייה זו אינה דווקא על הרמב"ם אלא גם על הלישנא קמא שבגמרא, אך עדיין קשה, מדוע פסק הרמב"ם כלישנא קמא למרות קושיות ברורות אלו.

ונראה לתרץ את הרמב"ם בב' דרכים:

תירוץ א – הרדב"ז על הרמב"ם (שם ד"ה חלוצה צבא) הקשה על דבריו מכיוון אחר, דמדבריו משמע שגם למ"ד הראשון בגמ' הותר קותלי חזיר מדין שלל אויבים אף שלא בשעת סכנה: "אלימא בשבע שכבשו השתא דבר טמא הותר להם דא"ר ירמיה בר אבא אמר רב קותלי דחזירי, בשר נחירה מבעיא, וכתוב ואתלת ושבעת. משמע שהכל היה מותר להם בכל זמן והיינו דלא חששו לגעולי גויים ולא הצריכו הגעלה לכליהם" (רדב"ז שם), וא"כ אף הלישנא קמא סוברת שזוהו דין מיוחד של שלל אויבים שהתירה תורה, אלא שהבינה הגמ' שאם שלל אויב התירה התורה, כ"ש בשר של ישראל שהיה מותר שימשיך להיות מותר, אלא שאז קשה, א"כ מנין הוציא הרמב"ם דין היתר מאכלות אסורות בשאר מלחמות? והרי דלמא זהו דין שלל של ז' עממין דהתורה התירה בגזוה"כ אך מניין להרחיב היתר זה?

וע"כ מיישב הרדב"ז שהרמב"ם "לעולם במלחמת שאר הגויים איירי, ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם צריכים לטרוח לבקש מאכל היתר, כיוון שנכנסו לגבול הגויים אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם הגויים ודמיא להא דאמרינן (רמב"ם מלכים פ"ו הי"א) צרין על עיירות של גויים ואפי' בשבת אבל קודם שיכנסו לגבול הרי הם כשאר אדם". וסברתו דומה לסברת הנצי"ב שהזכרנו לעיל "שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ".

לא"י. והגמ' לא הכריעה שאלה זו ונשארה בתיקו.

אלא שאם לפי לישנא קמא, הגמ' לא הכריעה האם היתר קותלי חזיר הוא מדין היתר שלל אויבים אף שלא במקום פקו"נ, או שזהו דין פקו"נ של מלחמה והותר רק כשאין מה לאכול, א"כ כיצד מכריע הרמב"ם להלכה כצד אחד של הספק במה שהגמ' לא הכריעה? לכן נראה לומר, שההיתר שכתב הרמב"ם ברור מסברה, גם אילו לא היה נלמד מדין היתר קותלי חזיר של שעת הכניסה לארץ, מ"מ דין זה הוא "חי הנושא את עצמו", ויש לו לרמב"ם מקורות נוספים להיתר פקו"נ בשעת מלחמה, כהגמ' בשבת, שצריים על עיירות של גויים ואפי' בשבת וכפי שפסק בהלכות מלכים (פ"ו הי"א). וא"כ כשם שמותר לחלל שבת במלחמה מדין פקו"נ, ה"ה שמותר לאכול מאכלות אסורות כדי שלא לסכן חיילים, מדין פקו"נ, וכן ניתן להביא ראיות נוספות מהרמב"ם (שבת פ"ב הכ"ג ופכ"ז הי"ז) שהתירו לחיילים לחזור עם כלי נשקם בשבת מדין פקו"נ עקיף ועוד, וא"כ הזכרת הרמב"ם דין קותלי חזיר אינו המקור העיקרי אלא עוד סניף להיתר.

ואדרבה, ה'תורה תמימה' (דברים ו' אות מ"ז) כתב, שלומר שהתורה התיירה איסורי אכילה משלל האויבים גם כשאין פקו"נ, זו סברה קשה: "יען כי באמת קשה הדבר שתתיר התורה לישראל לאכול נבילות וטריפות בלא כל סיבה ועילה, ולכן בחר הרמב"ם בהלכות מלכים את ההיתר מצד דיני מלחמה וסכנה ופקו"נ, שהוא היתר מבוסס מצד עצמו, אף אם אינו שייך להיתר שלל האויבים בעת כניסת ישראל לארץ. ודברים אלו "נוחים ומתקבלים על הלב והדעת" (לשון ה'תורה

במלחמת ז' עממין התיירה תורה קודלי חזיר אפי' כשאין רעב "א"כ בשאר מלחמות מותר בזמן שהוא רעב". עיי"ש. יוצא א"כ, שמקור דברי הרמב"ם אינם מדברי הגמ' בחולין, והגמ' בחולין רק מחזקת את דברי הרמב"ם בצורה עקיפה.

תירוץ ב – החת"ס בחידושו על חולין (שם ד"ה אלא לאחר מכאן) הקשה את קושיית הטורי אבן ועוד, דמה הקשתה הגמ' לשאלת הכנסת בשר נחירה לא"י דאם קותלי חזיר הותרו כ"ש בשר נחירה שהוכנס, והרי התם לא הותר אלא ברעבון כשאין להם מה לאכול, והגמ' הקשתה על בשר נחירה שנכנס לא"י בלא רעבון.

ומתרץ החת"ס "ולהנ"ל י"ל בהס"ד לא אסיק אדעתיה הק סברא". כלומר, בתחילה הגמ' הבינה שהיתר קותלי חזיר זהו מדין שלל אויבים שהתורה התיירה ולכן אז, כשזו היתה ההבנה, רצתה הגמ' לומר דכ"ש בשר נחירה שיותר באותם שבע שנים. ולאחר שהגמ' דוחה "אלא לאחר מכאן", וכפרש"י בשבע שחלקו דלא הותר אלא בשעת שלל וזה רק בשבע שנות כיבוש הראשונות, א"כ זו גופא היה הספק של הגמ': האם ההיתר של "בתים מלאים כל טוב" זה אפי' בלא רעבון וזה הותר רק בשנות הכיבוש ומיד כשנגמר שבע שנות הכיבוש נאסר, וממילא ניתן להסיק שה"ה לאברי נחירה בחו"ל שייאסרו בכניסתם לארץ כדין השלל שנאסר לאחר שנות הכיבוש, או שמא ההיתר בשלל אויבים היה מדין הלכות מלחמה, שמלחמה הוא עת סכנה, ולכן ההיתר הזה הוא רק אם אין בשר כשר לאכול וזהו כעין דין דחוייה, אך מה שהותר לגמרי בחו"ל כגון בשר נחירה שמא יהיה מותר גם לאחר כניסתם

מר' ירמיה הנ"ל". כלומר, בזה מתורצת קושיית הטורי אבן המובאת לעיל.

ו. סמיכות היתר אכילה במלחמה להיתר אשת יפת תואר

מדברי החת"ס האחרונים למדנו, שבמלחמה יש היתר גדול יותר מצד פקו"נ, יותר מפקו"נ באזרחות, כיוון שמצינו מכללו במלחמת ז' האומות.

ונראה להוסיף ראיה לדבריו מהסדר שהרמב"ם קבע בהלכותיו. בפרק ח' הלכה א' כתב הרמב"ם את היתר מאכלות אסורות לחלוצי צבא שנכנסו לגבול הגויים, ובהלכה ב' (שם) כתב את היתר אשת יפת תואר למי שתקפו יצרו. ועפ"י דברינו נראה שיש קשר ביניהם.

וכן מבאר התורה תמימה (בדברים פרק כ"א אות ע"ב) את דברי הגמ' בקידושין (דף כ"א ע"ב) שכתבה דהיתר אשת יפת תואר נאמר כנגד יצה"ר ("מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות"). כלומר, בקושי התירה התורה יפת תואר במלחמה ורק משום שמתגרה בו יצרו.

והקשה התורה תמימה "ויש להעיר בעיקר כלל זה לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר, הלא לפי"ז לא שבקת קיום לכל מצווה, דנימא דכיוון שאפשר שיעבור באיסור, נתיר לו שיעשה בהיתר?"

ותירץ התורה תמימה תירוץ יסודי: "וי"ל דלא נאמר כלל זה אלא במלחמה, דאז צריך שיהיה רוח כל איש נכון בקרבו ולא יצער נפשו כדי שיוכל לעמוד בקשרי מלחמה, וכמבואר בס"פ שופטים בענין החוזרים ממערכות המלחמה, ויתכן לומר דמטעם זה

תמימה (שם), וע"כ לא חש הרמב"ם לפוסקם בהלכות מלחמה.

וכן פסק המאירי (שם ד"ה כל זמן שהיו) "ומ"מ כשהיו טרודים במלחמה ובכיבוש הארץ הותרו לאכול בשעת הדחק כל שהיו מוצאים בשלל נבלות וטרפות אפי' קדלי דחזירי" והדגיש המאירי, שכל ההיתר הזה לא היה אלא בשעת הדחק ובזמן טרדת המלחמות כגון שבע שכבשו, "וכן לדורות כל זמן שהמלך נלחם אפי' מלחמת הרשות כשיכנס חלוץ הצבא בגבול הגויים וישללם כל שבשעת הדחק כלומר שאינם מוצאים בכדי סיפוקם מותרים בכל שימצאו אפי' יין נסך".

מכל האמור לעיל עולה, כי הרמב"ם פסק כלישנא קמא בגמ', אלא שבלישנא קמא היתה הבנה שקוטלי חזיר הותרו מצד שלל אויבים, ואז יותר גם אם יש להם מה לאכול, והיתה הבנה שזהו מדין פקו"נ של שעת מלחמה ואז יותר רק אם אין להם מה לאכול, וע"כ הכריע הרמב"ם את מה שמוסכם לכו"ע, שבזמן מלחמה כל הקפדה במאכלים מביא לסכ"נ, ולכן יותר בין של ישראל בין של גויים. ואף אם זה לא נלמד מההיתר של "ובתים מלאים כל טוב... ואכלת ושבעת", מ"מ דין זה מוסכם בסברה לכו"ע, וע"כ יכול היה לפסוק אותו הרמב"ם להלכה בשופי.

ואכן בחתם סופר על התורה (פרשת ואתחנן עה"פ ובתים מלאים כל טוב, ד"ה ועוד נ"ל) מצאתי כעין דברי הרדב"ז הנ"ל, וז"ל: "ועוד נראה לומר דהרמב"ם מודה דבזמן כיבוש א"י הותר להם אפי' בלא רעבון ופיקו"נ, רק הכי קאמר, מכאן ואילך כשילכו לכבוש ויהיה פיקו"נ הותר להם שלל של גוים טפי משאר איסור אפי' קל ממנו משום שכבר הותר מכללו במלחמת ז' אומות ובוה נמי לא קשיא

הותרו קותלי דחזירי במלחמה כמבואר בחולין י"ז א'."

ועפ"י דבריו מובנים ג"כ דברי החת"ס לעיל. יש הבדל בין פקו"נ רגיל לפקו"נ של מלחמה. בפקו"נ רגיל – אם יש לאדם מה לאכול בכשרות לא נתיר לו איסור כלל וכלל. אך במלחמה הדין שונה, מכיוון שהחייל נמצא בקרב, ועל מנת לנצח הוא חייב להיות מרוכז רק בענייני המלחמה ולא לדאוג לדברים אחרים, ע"כ התירה לו התורה מאכלות אסורות גם כשיש לו מזון כשר, משום שיצר האכילה עלול להסיח את דעתו ולגרום לו סיכונים מיותרים. וה"ה ג"כ להיתר אשת יפת תואר, דמצד הדין היה צריך לאסור זאת, אך מכיוון שהחייל כעת טרוד ומחשבתו באשה ולא בקשרי המלחמה, לכך התירה איסור זה בדוחק בשעת מלחמה. ולכך הרמב"ם הסמיך את שני הדינים האלו, כי יסוד ההיתר של שניהם זהה.

ודברים אלו מדוקדקים בדברי הרמב"ם שכתב (שם) "חלוצי הצבא כשיכנסו בגבול הגויים ויכבשו אותם... מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים", ומדוע לא כתב הרמב"ם אם נמצא בסכנת נפשות שאם לא יאכל ימות? אלא שהרמב"ם התיר כבר שרעב גם אם עדיין לא נמצא בסכ"נ מיידית, כי בהלכות מלחמה, הפקו"נ בו רחב יותר וכדברי הנצי"ב (שם) "שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ", וא"כ אם תאב לבשר, אף שיש לו מאכלים אחרים אך לא ערבים לפיו, יותר לו לאכול בשר אף אם אינו כשר. וכן כתב בחת"ס (שם ד"ה והמעייין) כהתורה תמימה, שסמך הרמב"ם את שני הדינים אהדדי "משמע דס"ל לא דברה תורה אלא

כנגד יצה"ר כמו יפ"ת... ה"נ דברה תורה נגד יצה"ר לשבור רעבון כתלי דחזירי שלא יאכלם באיסור". עיי"ש.

ובכך תתורץ גם שאלת ערוה"ש שהובאה לעיל – מדוע הותר לו יין נסך, והרי יש לו מים לשתיה? אך לפי דברינו מיושב היטב, משום שכשלוחם מגורה מריח היין ודאי מוסחת דעתו וקשה לו לעמוד בקשרי מלחמה, כדברי התורה תמימה לעיל.

ז. סוף דבר

מכל האמור לעיל נראה, שבמקרה דנן "כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק" ובמקרה של לחימה בשטח אויב, ואין מספיק מזון לחיילים, ויש מזון לא כשר של תושבים מקומיים, מותר לחיילים לאכול שתאב ליבם, בין בשר בין בשאר איסורים, ואף לבשל בכלי הנוכרים כדי ליישב נפשם (בזה הקולא פשוטה יותר כי סתם כלי אינו בן יומו והווי נטל"פ). ואם אין בנמצא אוכל כשר במצב סביר, אין להם להתאמץ לחפש אחר אוכל כשר "מכיוון שנכנסו לגבול הגויים אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם הגויים" (רדב"ז על הרמב"ם שם) וכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ (הנצי"ב שם), ולכן אף אם אינו בסכנת חיים ממש (שיכולים לחכות כמה שעות או לאכול אוכל שאינו טעים לחיך), "אלא כשתאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא" (כס"מ שם) מותר להם לאכול מאכלות אסורים שתאב ליבם.

והלכה זו מבוססת על דברי הרמב"ם שהוא הפוסק הגדול בענייני מלחמות, וסמכו יתדותיהם עליו גדולי עולם, וביניהם: המאירי ומרן הב"י בכס"מ, וכן הרדב"ז וכן החת"ס וכן הנצי"ב והתורה תמימה.

[א.] גם אם הלישנא קמא שבגמ' בחולין דחוויה ואינה מקור לדברי הרמב"ם, מ"מ דין הרמב"ם מבוסס על הלכות מלחמה כסברת הרדב"ז והנצי"ב, שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביאה לידי פקו"נ. והסיוע שנתסייע הרמב"ם מהיתר קותלי חזיר, אינו המקור היחיד, וע"כ לא קשה פסק הרמב"ם. ובכך ברור ג"כ מדוע ה'שליטי גיבורים' ב'עין משפט' לא ציין את הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל בגמ' בחולין הנ"ל.

[ב.] לסברת הרדב"ז והנצי"ב בהלכות מלחמה, יכול גם הרמב"ן להסכים. ומה שחלק הרמב"ן על הרמב"ם בהיתר קותלי חזיר, זהו רק שהרמב"ן ס"ל שזהו היתר של שלל מלחמה, וראיה לדבר: שכתב הרמב"ן "שלא בשביל פקו"נ או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה" וכו' (שם). ואם זה לא פקו"נ, א"כ מדוע הותר משום רעבון? הרי יכולים לרעוב כמה שעות עד שיושג האוכל הכשר? אלא על כרחך שגם הרמב"ן הבין שברעבון בשעת מלחמה מותר לאכול מאכלות אסורות גם אם זו לא סכ"נ מיידית, כי פיקו"נ עתידי בשעת מלחמה נחשב כפיקו"נ מידי בשעת שלום. וא"כ, הרמב"ן רק חולק על האסמכתא שהביא הרמב"ם מקותלי חזיר, אך מודה לו בעיקר הדין. והמקור לדין זה יהיה מהיתר מלחמה בשבת – כרדב"ז.

[ג.] גם לדעת הרמב"ן, ייתכן שבכביוש חלקי הארץ שלא נתקדשו בקדושה שנייה, יותר שלל גם בזה"ז, כפי שנסתפק המנ"ח. וא"כ גם במצב של מלחמת לבנון (כשאלתנו) ייתכן שהרמב"ן היה מתיר. וא"כ יש ספק ספקא להיתרא:

א. שמא הלכה כרמב"ן, ששלל מותר במלחמה על א"י בגבולות עולי מצרים, גם בזה"ז.

ונראה להוסיף, שאף לרמב"ן החולק על הרמב"ם, במקרה דנן ייתכן שהיה מודה, שהרי המנ"ח סבר שלשיטת הרמב"ן היתר אכילת מאכלות אסורים משלל האויבים יחול לעתיד לבוא גם בכיבוש שטחי ארץ ישראל שנתקדשו רק בקדושה ראשונה, ומכיוון שבמקרה דנן, הכפר בינטג'ביל נמצא בדרום לבנון בתוך גבולות הארץ המובטחת שמצפון לעכו, שהוא גבול עולי בבל, וא"כ הרי הוא משטחי 'קדושה ראשונה', ומכיוון שבטל הכיבוש בקדושה ראשונה "הוי ליה ככיבוש חדש" (מנ"ח שם), וא"כ גם לרמב"ן יותר בשעת כיבוש מאכלות אסורות.

ואף אם לא נאמר כן, ונסבור שהיתר קותלי חזירי הוא רק בשלל מלחמת יהושע בדעת הרמב"ן, מ"מ דעת הרמב"ם הוא סברה מוצקה של הלכות מלחמה כדברי הנצי"ב לעיל שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ ובסברה זו אף הרמב"ן יודה, וע"כ אין לחוש לחששו של ערוה"ש שהובא לעיל (ובפרט שאת כל קושיות ערוה"ש על הרמב"ם יישבנו היטב).

אך מכיוון שאנו עסוקים באיסורי דאורייתא חמורים "המטמטמים ליבו של האדם" לא מלאני לבי להקל, וע"כ פניתי למו"ר הגר"א נבנצל שליט"א, והוא הורה לי שיש לסמוך על הרמב"ם בכה"ג, ולהתיר להם לאכול מאכלות אסורות בשעת הצורך, ובדברינו חיזקנו את פסקו של הגאון הנ"ל.

ח. סיכום

כשחיילנו נמצאים בשעת לחימה בשטח אויב ולא הגיעה אליהם אספקת מזון כנדרש ללוחמים, נראה להתיר להם לאכול מאכלות אסורות כפסקו של הרמב"ם, והיתר זה מבוסס על ממה נפשך:

ויה'ר שנזכה להורישי ארצנו על כל מרחביה, ויתן ה' את אויבינו הקמים עלינו נגפים לפניהם, ויקוים בנו הכתוב: "כי ה' אלוקיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם", ותישאר סוגיה זו להלכה ולא למעשה אכ"ר.

ב. גם אם שלל מלחמה בזה"ז אסור באכילה, מ"מ כשאין לחיילים מה לאכול חל דין פקו"נ של שעת מלחמה, שבזה גם הרמב"ן מודה לרמב"ם. ואף אם הגמ' בחולין אינה מקור לדין זה – מ"מ יש סוגיות רבות אחרות בש"ס שיש להסתמך עליהם המבססות את דעת הרמב"ם כדברי הרדב"ז לעיל.